

Capítol 11

Els processos migratoris

Les persones aprenen les llengües per a una finalitat i com més funcions té una llengua més forta és i més atracció té per a la seva comunitat.

William F. Mackey

11.1 El contacte per migració

Al costat del gran fenomen de contacte lingüístic produït més contemporàniament per l'extensió dels estàndards trobem històricament —i amb funcionament ininterromput— l'altra gran causa d'exposició a la diversitat lingüística: les migracions de les poblacions. Tan antics com la història de la humanitat, els moviments massius de grups d'éssers humans del seu territori tradicional cap a zones ja habitades per altres col·lectius han comportat molt sovint l'encontre entre diferents cultures i llengües amb resultats diversos segons les circumstàncies: desús i desaparició del codi dels migrants o del dels receptors o bé fusió i emergència d'un nou sistema lingüístic construït a partir dels elements d'un i altre codis precedents. El contacte per migració, doncs, implica generalment canvi, si més no per a un dels grups en contacte¹⁰⁴. El grup que es desplaça,

104. Així com en altres aspectes del fenomen cultural és més habitual que es donin processos de fusió i de sincretisme per part —tot i que potser en grau diferent— de tots dos grups en contacte, lingüísticament sembla haver-hi una tendència majoritària a realitzar la fusió acabant usant un de sol dels codis en contacte, tot i que s'hi puguin incorporar alguns elements —mots, girs, etc.— del que s'abandona. Per exemple, en el cas de l'Argentina de les darreries del s. XIX i primeres dècades del XX —on els estrangers van representar gairebé la meitat de la població en les províncies econòmicament i demogràficament més importants i gairebé el 70% de la població de la capital— es va donar, segons els estudiosos, un procés de sincretisme cultural, que en l'aspecte lingüístic, però, «tuvo su realización en una confluencia hacia el uso del español como única lengua» (Fontanella, 1978:30). Els casos d'emergència de nous codis per pidginització i criollització no són tampoc estranys, però. Igualment, el codi que pugui prevaler, segons les circumstàncies, pot veure's afectat estructuralment, tot i que no es pugui parlar pròpiament ni de pidginització sinó més aviat d'influència del «substrat» —és a dir, dels trets específics de la llengua primera dels individus— com sembla indicar l'actual evolució sociolingüística a Catalunya, pel que fa al català dels joves d'origen immigrant.

per exemple, tendeix a trobar-se —sobretot contemporàniament— en un hàbitat sociocultural diferent del que va deixar i al qual molt probablement tindrà necessitat d'adaptar-se per tal de sobreviure econòmicament i, segons el nombre i el grau de concentració de la població desplaçada, fins i tot sociopsicològicament. Si el volum, però, dels dos grups en contacte arriba a ser relativament similar i a més hi ha altres factors —polítics, militars, econòmics, tecnològics, culturals, etc.— que impliquin un major grau de poder global per als migrants, poden ser aquests els qui finalment absorbeixin el grup receptor i no pas a l'inrevés. Així, per exemple, ho testimonien els casos americans —tant en el nord com en el sud, malgrat les seves diferències— on els migrants europeus han anat desplaçant els amerindis i els han dut a adaptar-se socioculturalment —en grau més o menys òptim— a l'organització que han establert aquells en el territori tradicional d'aquests darrers¹⁰⁵.

Des del punt de vista sociolingüístic, aquest tipus de contacte per mobilitat de poblacions conté elements diferenciadors respecte del contacte per extensió política de l'estàndard oficial. En aquest cas, el contacte pot tendir a produir-se més per via individualitzada que no pas per via institucionalitzada (si més no en la primera generació dels immigrants). En els casos més habituals, la població desplaçada haurà de sostenir un grau important d'interacció cara a cara amb la població receptora si vol sobreviure —com a mínim per treballar, donada la primacia econòmica de la població ja instal·lada¹⁰⁶. L'exposició a les formes lingüístiques dels autòctons serà, doncs, un procés més informal i espontani que no pas formal i planejat. Molts immigrants poden venir de països on encara no hagi tingut lloc el procés d'alfabetització generalitzada i, per tant, sense disposar de cap formació escrita. El contacte, per tant, serà fonamentalment oral i en situacions naturals, amb les conseqüències corresponents en el repertori lingüístic dels individus. La bilingüïtzació que puguin experimentar aquests individus serà bàsicament informal i habitualment imperfecta si ja han superat —com ocorre molt sovint— l'edat òptima d'adquisició lingüística. Els codis que desenvoluparan podran no tendir a ser construïts a partir de les varietats estàndards sinó de les vernaculars que siguin presents en el seu context immediat del lloc on resideixin o treballin. El major o menor grau de desenvolupament de

105. Els casos americans il·lustren també una altra evolució posterior del procés. Instal·lades i asentades com a plenes posseïdores dels territoris on es van desplaçar, les societats americanes d'origen europeu poden al seu torn generar discursos defensius en contra de les llengües dels grups de nous migrants que puguin ser percebudes com a amenaçadores de l'estabilitat aconseguïda. En són exemple actual als Estats Units les idees i accions en defensa de l'anglès a causa del flux migratori hispànic del sud i en van ser en el passat les generades a l'Argentina en defensa de l'espanyol arran de les esmentades grans migracions —en especial, la italiana— de principis de segle. Fontanella, per exemple, destaca com «en el período de la inmigración masiva la defensa del español, «depósito del espíritu de la raza», fue un lugar común entre los ideólogos nacionalistas del país y en la prensa enrolada en esa corriente» (1978:29).

106. En alguns casos, aquest contacte per motivacions econòmiques pot retardar-se si els immigrants duen a terme una autoorganització econòmica en la qual només els situats al capdavant tenen contacte sovintejat amb la població receptora —per aconseguir primeres matèries, etc.— mentre que els que van arribant van subsistint econòmicament integrant-se en les empreses i negocis dels primers. Si el volum de la població desplaçada del mateix origen és alt pot donar-se, almenys en un cert grau, una mena d'autosuficiència econòmica i social que retardi el contacte habitual amb la població —i, per tant, amb la llengua— receptora, si més no en la primera generació.

la competència en el sistema lingüístic de la població receptora dependrà, així, de la intensitat i de la qualitat del contacte amb aquesta. Tot i que al començament el temps de residència en el nou territori serà un factor que es podrà correlacionar fàcilment amb el nivell de coneixement de la nova llengua, després aquesta variable deixarà d'influir. Cobertes les necessitats essencials de comprensió i expressió mínimes per sobreviure —si més no en els aspectes bàsics— molts immigrants, però especialment els dedicats a les feines més manuals i amb menys exigència de formació, semblen aturar el seu desenvolupament lingüístic i resten en un nivell de competència que pot resultar molt poc modificat encara que passin molts anys¹⁰⁷.

Noteu que en el cas del contacte per extensió política d'un estàndard al·lòcton la bilingüització tendirà a ser diferent: la varietat que s'adquirirà per via institucionalitzada —habitualment, al sistema escolar— serà l'estàndard —amb gran incidència habitual de l'escrit— i reflectirà poc les característiques vernaculars orals. La bilingüització típica estrictament per subordinació política serà, així, L1 vernacle / L2¹⁰⁸ estàndard, mentre que inicialment la bilingüització estricta per migració serà de manera habitual L1 vernacle (+estàndard?) / L2 vernacle, amb poca incidència, en general, de l'escrit i dels estils formals, en la primera generació. Igualment hi haurà diferències en les funcions dels codis. Mentre que en el primer cas la L2 tendirà a no ser habitualment usada en les interaccions socials habituals —si més no en les primeres fases del procés, donada l'absència massiva de parlants d'aquesta— i s'emprarà fonamentalment en la comunicació escrita i en l'oralitat només formal, en el segon la L2 sí que serà varietat habitual d'interacció social, excepte en les relacions que els individus immigrants sostinguin amb els membres del seu mateix origen.

El quadre típic que he dibuixat fins ara correspon més adequadament a situacions d'encontre de grups en societats on el grau de desenvolupament de les comunicacions institucionalitzades és encara baix. Aquest tipus de situacions ens van bé analíticament per veure més clar el paper dels factors individualitzats i el dels institucionalitzats. Així, moltes de les situacions africanes actuals caracteritzades pel contacte entre diferents grups lingüístics desplaçats a ciutats on encara l'escolarització obligatòria i generalitzada en una llengua és poc eficient i on el volum d'altres comunicacions públiques no és gaire alt —ràdio, televisió, publicitat, paperassa oficial, etc.— fan veure la important incidència del desenvolupament lingüístic no formal. Poblacions de divers origen lingüístic forçades a conviure i relacionar-se en el nou medi urbà han d'adoptar/generar sistemes de comunicació lingüística que els permetin la comunicació per a la supervivència. Els esdeveniments lingüístics que ocorren en el nivell social informal no són, per tant, menyspreables en absolut i poden tenir una influència cabdal en el resultat dels processos de contacte. És evident, doncs, que la comprensió de les situacions sociolingüístiques ha de passar per

107. El fenomen és conegut en la bibliografia internacional com a *fossilització* de la competència. Això no obstant, cal creure que això deu afectar més el nivell de l'expressió que no pas el de la comprensió. Pel que fa a aquest darrer —sense, però, gaires estudis que considerin específicament aquesta diferència de capacitats—, cal creure que sí que pot anar-se desenvolupant segons l'exposició lingüística de l'individu, com sembla suggerir el cas dels immigrants castellanoparlants a Catalunya, on totes les estadístiques i estudis assenyalen com avança molt més la comprensió del català que no pas l'expressió (vg. Bastardas, 1986).

108. L2 = llengua segona, és a dir, l'adquirida posteriorment al desenvolupament de la primera.

aquesta dinàmica d'interrelació entre el pla de les comunicacions individualitzades i el de les institucionalitzades o, dit d'una altra manera, entre la vida social espontàniament regulada i autoorganitzada i la vida de les organitzacions i de les intervencions formals, amb el poder polític al capdavant.

Dic això perquè a l'hora d'estudiar el contacte lingüístic per desplaçaments de població s'ha tendit molt sovint a ignorar la dimensió institucionalitzada, com si el contacte grupal tingués lloc en un àmbit a tot estirar socioeconòmic però sense presència ni intervenció de l'esfera política. Com ja vaig escriure en un altre lloc, hem tendit a ignorar que, com diuen els ecòlegs, la relació entre dues espècies no és un fet binari sinó ternari. En la realitat no només hi ha les dues espècies sinó hi ha a més el *medi* en què té lloc la relació i que pot tenir una altíssima influència en el resultat del contacte. Les mateixes espècies en un medi configurat d'una manera o d'una altra poden evolucionar de manera ben diferent (vg. Bastardas, 1993). De fet, aquesta tradició és gairebé l'anvers de molts estudis de política lingüística que han tendit a ignorar precisament aquest nivell social quotidià —i, molt sovint també, fins i tot els factors socioeconòmics— i han tendit a fixar-se de manera quasiexclusiva en les comunicacions institucionalitzades, com si aquestes fossin les úniques importants, com si existissin societats sense individus. Duta a l'extrem, aquesta perspectiva «institucionalista» és incapaç, per exemple, d'explicar les situacions en què els resultats sociolingüístics registrats hagin estat adversos als que cercaven les polítiques executades. Crec, com he anat repetint, que l'aproximació més intel·ligent i adequada a la natura de la realitat ha de ser la que tingui en compte precisament les *interrelacions* entre aquests dos grans blocs de comunicacions —individualitzades i institucionalitzades— o, encara potser més ben formulat, entre aquests dos extrems del *continuum* integrat i indissoluble que és la comunicació lingüística, les quals interrelacions constitueixen precisament una de les grans qüestions que encara no entenem en profunditat.

Establerta la importància del nivell social informal i autoorganitzat, cal dir que en molts casos, i en especial els europeus, els moviments migratoris s'han donat i es donen en el marc de societats altament organitzades i institucionalitzades en què l'esfera política i, en general, l'esfera pública, té un pes decisiu en el rumb que puguin prendre molts dels esdeveniments socials. És per això que es fa difícil d'analitzar els processos de contacte migratori europeus fent abstracció de la dimensió política i dels efectes que aquesta ocasiona en els àmbits públics que controla o en què influeix de manera més o menys directa. Per tal com les ments individuals/socials interpreten de manera holística la realitat que perceben i són influïdes globalment per totes les dimensions de la seva existència, les ciències socioculturals no poden inexcusablement de deixar d'adoptar també, com he dit, una perspectiva integral i de complexitat. Partirem, per tant, del fet que els moviments migratoris no es donen només en l'espai social individualitzat sinó també i alhora en l'espai institucionalitzat. Un individu europeu contemporani quan es desplaça ho fa a un determinat país o zona d'un país políticament definit on trobarà una determinada població respecte a la qual sostindrà unes determinades representacions cognitives amb els corresponents efectes socials. Confrontat amb la població autòctona, es percebrà superior, igual o inferior en base a representacions mentals biogràficament constituïdes i, com a resultat de la interacció del seu dipòsit cognitiu amb la realitat de

l'existència quotidiana, —en el nivell purament social i en l'institucional—, decidirà els seus cursos d'acció.

És des d'aquesta aproximació global que podem entendre els processos d'assimilació lingüística que es produeixen habitualment en els processos de contacte per migració. En general, com he dit, l'evolució més corrent és la completa adaptació de la població immigrada —o més ben dit, dels seus descendents— al sistema de comunicació lingüística de la societat receptora i l'abandó dels seus sistemes d'origen. L'esquema típic consisteix en un cicle de tres generacions, ja suggerit per Duncan, Galitzi i altres als Estats Units durant el primer quart d'aquest segle¹⁰⁹. La primera generació rarament desenvolupa una capacitat emissora completament adequada de la llengua del país receptor i, molt sovint, tendeix a viure encara força intragrupalment. La segona és l'autèntica generació pont. Tot i que encara pot tendir a tenir la llengua d'origen dels pares com a llengua inicial de socialització en l'àmbit familiar —per tal com sovint els pares no es trobaran còmodes i fluids encara en el codi de la societat receptora— el context institucional i informal a què també s'exposarà exteriorment li facilitarà el desenvolupament d'una competència nativa o quasinativa del sistema lingüístic tradicional del país on ja ha nascut. El pas obligatori per l'escola serà crucial per tal com fornirà als individus de segona generació tant la varietat estàndard —a través de l'oralitat formal dels mestres i de l'aprenentatge de la lectoescriptura— com la varietat o les varietats vernaculars —per mitjà dels alumnes autòctons presents en el grup-classe. Si la influència del context social extrafamiliar és alta, pot donar-se fins i tot el cas que aquests infants parlin amb els seus germans en la llengua del país receptor, fins i tot a casa, tot i que tendiran a conservar l'ús de la llengua d'origen amb els pares (vg. Johnston, 1969)¹¹⁰. Equipats, així, lingüísticament en pla d'igualtat amb els nadius i no havent experimentat el desplaçament físic des d'un altre territori —com sí que és el cas dels pares— la segona generació tendirà molt més a barrejar-se socialment amb els autòctons i habitualment mostrarà ja més alt índex de matrimonis lingüísticament mixtos. Econòmicament —en especial, si la conjuntura és favorable— podran accedir a treballs no purament manuals competint amb els individus del grup receptor i ascendint socialment, fets per als quals hauran d'usar ineluctablement la llengua de la societat receptora. La tercera generació presenta ja, generalment, una formació lingüística i cultural molt acostada o idèntica a la de la societat receptora. La majoria dels seus components pot ser que ja no tingui la llengua d'origen grupal com a primera de socialització familiar pel fet que molts progenitors de segona generació ja hauran triat de parlar als seus fills en la llengua de la societat d'acollida, en especial en el cas dels matrimonis mixtos. En tot cas, ja tots perfectament competents en el codi receptor quedaran habitualment poques raons per conèixer i usar la llengua d'origen grupal fins i tot entre els individus del mateix origen, atesa habitualment la manca de contacte freqüent amb el país de procedència del col·lectiu i la inutilitat pràctica del codi en la societat en què resideixen. El grau d'intermatrimonialitat augmentarà

109. Vg. Price (1969) i Bastardas (1985).

110. En alguns casos, com ara el dels noruecs als Estats Units de començaments de segle, la pressió del context social pot arribar a fer que els fills usin la llengua de la comunitat receptora fins i tot amb els seus pares, tot i que aquests els parlin en la llengua d'origen (vg. Haugen, 1953).

i, probablement, es generalitzarà i aniran quedant esborrats tots els trets culturals més distintius dels immigrants de primera generació.

Aquest esquema típic pot quedar alterat per diversos factors presents en diferent grau segons els casos. Per exemple, pel nombre i pel grau de dispersió/concentració de la població. Com més nombrós sigui el grup immigrant més possibilitats de relació intragrupal hi ha —i, per tant, de reducció de l'exposició intergrupala. I si la distribució residencial tendeix a la concentració dels nousvinguts en àrees determinades en lloc de dispersar-se per entre la població receptora, més reducció tendirà a haver-hi del contacte amb els autòctons, amb les consegüents repercussions socials i lingüístiques: desconeixement de la població receptora, manca de relacions estables i satisfactòries amb aquesta, menor desenvolupament de les competències lingüístiques, etc. Igualment, una variable com ara l'estructura de la llengua dels immigrants pot ser un element que intervingui en la rapidesa o lentitud del canvi de llengua primera entre les generacions del grup immigrant. Així, el grau de similitud o diferència estructural pot intervenir en la rapidesa de l'adopció de la llengua receptora per part ja de la primera generació. Si els codis en contacte són llengües semblants la facilitat d'adquisició augmentarà i el procés podrà ser més ràpid del que és habitual¹¹¹. Com veurem més endavant, una tipologia també diferent del procés assenyalat, la constitueixen els casos que Kloss anomena de *speech-area immigrants* (immigrants d'àrea lingüística) —és a dir, de migracions intraestats i no pas interestats— en especial quan els que es desplacen a una altra àrea lingüística diferent són individus pertanyents culturalment al grup dominant políticament sobre el territori en qüestió, com ha estat el cas en l'experiència catalana.

11.2 L'adaptació de la primera generació

Vist amb més detall, el procés d'assimilació lingüística dels immigrants, és diferent a cada generació. La primera generació és la que habitualment pateix l'experiència més dura. Traslladats a una altra zona cultural, els individus immigrants hauran de fer front a les dificultats de viure en una societat diferent a la de la seva socialització primària i secundària. En tant que ments produïdes en un altre ecosistema sociocultural, el seu equipament lingüísticocognitiu no serà l'adequat per sobreviure en la societat de recepció. Des del punt de vista estrictament lingüístic hauran de passar per un procés de resocialització en una etapa biopsicològica ja sovint no òptima —excepte en el cas dels fills dels immigrants que es traslladin ja casats i amb descendència, els quals fills aleshores seguiran un procés similar al de la segona generació. Vol dir això que, al costat de totes les altres dificultats de l'experièn-

111. Així ho assenyalava explícitament Fontanella (1978) en el cas argentí: «La proximidad lingüística entre el español y el italiano (...) favoreció una gradual comprensión del español por los inmigrantes italianos a poco de vivir en el país y les facilitó un aprendizaje relativamente rápido del español que les permitió comunicarse con cierta facilidad con los hispanohablantes» (p. 15). En canvi, «la distancia existente entre el español y el vernacular hablado por los ruso-alemanes —una variedad del alto alemán— (...) favoreció, sin duda, un claro mantenimiento de los límites de ambas lenguas que impidió un paso gradual de una a otra a través de una forma de transición como el «cocoliche», com en el cas dels italians (p. 21).

cia migratòria adulta inicial —resoldre globalment la supervivència quotidiana, cercar mitjans econòmics més o menys estables, refer xarxes d'amistat i de reconeixença social, etc.— l'immigrant que va a una altra zona lingüística es trobarà, en general, amb el problema de la manca d'intercomprensió, cosa que li complicarà durant força temps —però de manera especial en els primers períodes de l'estança— la resolució de tots els aspectes esmentats.

Entendre i fer-se entendre en una societat desconeguda i en una situació d'incertesa en tots els aspectes no és una experiència gaire fàcil ni gratificadora per a ningú. Per això, l'immigrant cercarà l'ajut i la companyia d'altres individus del mateix grup, i en especial dels que ja estiguin instal·lats en el nou país i coneguin més que no pas ell tant la llengua com els costums i els camins d'estabilització, encara que aquesta de moment sigui relativa. Si l'immigrant es trasllada amb la família, i aquesta ja inclou els fills, l'experiència migratòria pot ser encara més dura, donat l'augment de necessitats per satisfer i la tensió que això comportarà. Per això, en molts casos, l'immigrant sol és qui es desplaça d'antuvi al nou país, per tal de trobar feina i d'explorar la situació abans de dur-hi la resta de la família. Deixar, però, els éssers més pròxims i anar-se'n de forma solitària no deixa de ser una solució socio-psicològicament poc satisfactòria, tot i que, en aquests casos, sovint és l'única possible.

Aquesta necessària intragrupalitat inicial esdevindrà menys exclusiva a mesura que l'immigrant vagi familiaritzant amb els sistemes de comunicació lingüística i d'organització social característics de la zona on ha anat a residir. Ja inicialment, i vulgui o no vulgui, s'haurà anat exposant al flux comunicatiu públic típic de les societats desenvolupades contemporànies. La televisió, la retolació, la publicitat, la ràdio, cursos especials —en certs països— etc., l'aniran posant en contacte amb la llengua de la societat receptora, de la qual desenvoluparà gradualment la comprensió a través d'un procés de successives aproximacions concèntriques, en general força caòtiques. Com més exposició contextualitzada rebí —és a dir, com més clars siguin visualment o sensorialment els referents— més podrà avançar en el desxiframent de les convencions significatives de la societat autòctona i més podrà anar transferint aquesta capacitat al pla de l'expressió¹¹². Més o menys aviat, i segons el grau d'autosuficiència de l'organització econòmica de l'endogrup, l'individu desplaçat anirà entrant en contacte —encara que sigui parcial i durant certes estones de la jornada, ja que, si pot triar, preferirà, en general, relacionar-se intragrupalment— amb els individus de la societat receptora. Això ocorre generalment en el marc de

112. Tot i que la teoria lingüística prevalent en l'actualitat no ho tingui gaire —o gens— en compte, cal recordar aquí la diversitat intrínseca de les competències lingüístiques, la seva parcial independència mútua i les diferències en les seves condicions de producció. Mentre la comprensió oral demana bàsicament una exposició suficientment contextualitzada i regular que ajudi al descobriment del sistema de relacions formes/significats, l'escripta demanarà, a més, el coneixement de les convencions gràfiques i també de formes absents de l'oralitat habitual i usades només o molt preferentment en els àmbits escrits formals. Per altra banda, les capacitats desenvolupades amb relació a l'activitat comprensiva no seran directament transferibles a les capacitats emissores —parlar i escriure— sinó que demanaran un llarg i sovint costós exercici en la comunicació real, amb resultats difícilment òptims en comparació dels nadius, si no és que la pràctica és començada ja en la infantesa o, com a màxim, en la joventut de l'individu (vg. els apartats 4.4 i 4.5).

les necessitats de supervivència econòmica. Així, ja sigui, per exemple, a través dels seus companys de treball o de les persones a les quals ha de fer algun servei, sostindrà relacions cara a cara de caràcter intergrupals, en les quals anirà reeixint més com més regulars i sovintejades siguin.

La qualitat d'aquestes relacions —i no només la quantitat, però— serà també un factor important. Mentre, per exemple, la quantitat d'exposició afavorirà el desenvolupament de la comprensió i la freqüència d'interacció el de l'expressió lingüística, la satisfacció o insatisfacció global resultant de les relacions intergrupals influirà en les representacions que l'individu immigrant anirà construint respecte dels individus del col·lectiu receptor, i, en conseqüència, també en els seus comportaments etnicolingüístics futurs. A través de la seva experiència existencial global l'individu immigrant anirà definint les seves actituds respecte de la societat receptora i dels seus elements culturals. La relació, doncs, que l'immigrant establirà cognitivoafectivament respecte del codi lingüístic de la societat autòctona i respecte d'aquesta mateixa societat col·lectivament entesa, estarà enormement influïda pels resultats de les interaccions intergrupals. Si l'immigrant troba contínuament hostilitat i antipatia manifestes per part de la població receptora no és gens estrany que l'expectativa positiva inicial que el va portar a dirigir-se a aquell país es transformi en actitud negativa i contrària cap a la societat i la cultura autòctones. Si a això s'afegeix una conjuntura econòmica desfavorable per a la integració de nous individus en el mercat laboral —fet que ineludiblement tendirà a afectar més les poblacions poc formades i encara poc integrades en el sistema econòmic de la societat— l'avaluació de l'experiència migratòria pot ser frustrant i molt negativa, fet que pot dur a conductes marginals i agressives¹¹³.

Atès que l'aventura migratòria pot ser duta a terme també —i sovint de forma majoritària— per individus adults joves sense relació matrimonial estable —al costat dels que es desplacen ja casats i amb fills o sense— es presentarà als primers el problema de l'aparellament. En la selecció del futur cònjuge podran intervenir tant factors quantitius com qualitius pel que fa al contacte intergrupals. En la mesura que el nombre del grup immigrant sigui baix, més individus d'aquest origen es veuran obligats forçosament a trobar parelles pertanyents al grup receptor —o, de vegades, en les grans urbs contemporànies, pertanyents a altres grups també immigrants tot i que de diferent llengua i cultura¹¹⁴. En canvi, com més alt sigui el gruix del grup desplaçat més possibilitats hi pot haver d'endogàmia. Els factors quantitius, però, poden ser influïts alhora pels de caràcter qualitius. Així, segons les mútues representacions de cada un dels grups en contacte respecte de l'altre, l'aparellament entre individus de diferent origen —autòcton i immigrant— pot ser més o menys ben vist socialment per part de tots dos col·lectius. Si la situació és de tensió i d'hostili-

113. Les grans migracions contemporànies als centres urbans poden constituir un important factor de trencament de l'estabilitat —o, si més no, de la relativa homogeneïtat— de la societat receptora, fins i tot a llarg termini. L'augment continu del nombre dels immigrants d'un determinat grup, les facilitats de transmissió tecnològica de la comunicació oral, escrita i visual, la rapidesa dels transports, etc., poden ser factors favorables al manteniment de la cultura dels immigrants durant períodes més llargs dels històricament acostumats. Pot existir la possibilitat real de passar d'un pluralisme cultural territorial a un de social i coetani, amb conseqüències fins ara encara desconegudes.

114. Vegeu, per al cas del Canadà, Lieberson (1970).

tat —o simplement de grau de diferència cultural— el nombre de matrimonis d'origen mixt tendirà a ser menor que si les relacions intergrupals són més aviat acceptades o, en tot cas, no rebutjades frontalment per cap dels dos col·lectius o entre grups de cultura similar¹¹⁵.

En els aparellaments endogàmics —és a dir, entre membres del mateix grup immigrat— de primera generació, la llengua familiar tendirà a ser la pròpia del grup, ja que serà la que amb més fluïdesa i naturalitat usaran encara els individus desplaçats i la que, amb tota probabilitat, s'haurà usat ja en la relació de la parella abans de la constitució de la família, a través, com he dit, de les xarxes de relació intra-grupal. Aquesta llengua —a través de les varietats dutes pels immigrants— esdevindrà també la primera de la socialització dels seus fills, els quals, però, podran passar posteriorment per un procés de bilingüïtzació «externa» que tendirà a reduir les funcions de la llengua immigrada i a augmentar gradualment les de l'idioma autòcton, que pot arribar a ser en molts casos, com veurem, el codi més habitualment usat per la segona generació.

En el cas dels aparellaments exogàmics —entre individus de diferents grups— el comportament lingüístic previsible no és tan clar i dependrà de les circumstàncies personals i contextuals dels individus. El cas més general, però, és que la parella es parli en la llengua del grup receptor per tal com serà aquest habitualment el codi més compartit pels dos participants, ja que l'autòcton tendirà a no conèixer l'idioma de l'immigrat mentre que aquest ja haurà desenvolupat, encara que pugui ser imperfectament, el coneixement de la llengua del col·lectiu autòcton. En d'altres circumstàncies, però, en què l'individu autòcton pugui conèixer bé l'idioma de l'immigrat, la parella pot tendir a parlar-se en aquest últim, atesa la probable manca de fluïdesa de l'individu desplaçat en el codi del col·lectiu receptor. Si aquest darrer, però, hagués desenvolupat també una competència emissora fluida en l'idioma autòcton el resultat tornaria a ser incert i dependria aleshores en gran part del context sociodemogràfic dels individus i/o de les seves representacions i ideologies etnicolingüístiques. Si els individus residien en una àrea amb clar predomini d'algun dels dos grups podrien tendir a usar la llengua d'aquest, donat que ja fóra l'habitual en les relacions socials de la zona. Això, però, també podria no ser així si interveïen determinades avaluacions lingüístiques respecte dels idiomes en contacte que possessin clarament el prestigi social general, la identificació ètnica o el potencial comunicatiu d'un per damunt de l'altre. La qüestió encara es complicaria més si aquests paràmetres col·lidissin entre ells, és a dir, si un tingués una avaluació positiva des del punt de vista de la identitat ètnica però l'altre la tingués pel fet del prestigi social més general. Tampoc no és descartable un desacord entre els cònjuges respecte de la llengua en què s'han de comunicar, tot i que això és un tema que ja es resol habitualment en l'època preconjugal i que pot reparèixer, però, en el moment de parlar als fills. La llengua en què haurà tingut lloc la relació prèvia dels individus tindrà, doncs, una importància cabdal, ja que, a causa del fenomen de la persistèn-

115. El cas de l'Argentina és il·lustratiu de la influència de la distància cultural: «la relativa diferència cultural de los alemanes tanto con la población nativa como con los dos grupos inmigratorios mayoritarios, italianos y españoles, (...) facilitó una actitud de preservamiento cultural y dificultó la existencia de matrimonios mixtos en las primeras generaciones» (Fontanella, 1978:23).

cia de les normes interindividuales, tendirà ja a decidir de forma quasiautomàtica quin serà l'idioma de relació en el si de l'àmbit familiar, si més no entre els cònjuges. Tot i que no és impossible, el canvi de llengua entre individus que ja duen una relació regular i sovintejada tendeix a ser difícil i a causar incomoditat i estranyesa als interlocutors, fet pel qual és més sovint rebutjat que no pas realitzat, a no ser que les circumstàncies socials ho facin imperiós o molt aconsellable (xarxa social —o laboral— molt conscient d'una determinada opció lingüística, conversió ideològica, etc.). Sigui com sigui, però, els individus de primera generació no arribats d'infants o de força joves tendiran encara, si les circumstàncies hi afavoreixen, més aviat a unir-se amb individus del propi grup lingüístic que no pas del grup autòcton.

11.3 La segona generació

El mateix context sociocultural global que viuen els progenitors —la primera generació immigrant— pot donar, però, resultats molt diferents si els que s'hi exposen no són adults sinó individus en l'etapa bio-psico-cognitiva de socialització primària. Aquelles condicions, doncs, que aconseguiran que un immigrant ja adult només desenvolupi parcialment i imperfectament, per exemple, l'expressió oral en la corresponent varietat de la llengua del país receptor, poden fer que, en el cas dels seus fills, la competència aconseguida sigui pràcticament la mateixa o molt semblant que l'assolida pels autòctons de la mateixa generació. En el marc de les seves millors propietats de desenvolupament cerebro-mental (vg. 4.5), si s'exposa a un context social amb la suficient participació d'infants d'origen autòcton, la segona generació creixerà amb un índex de competències emissores i receptores de la llengua del conjunt receptor enormement superior a la de la primera. En contacte cara a cara sovintejat amb els infants autòctons, els infants de pares immigrants —i, sobretot, si aquests numèricament són minoritaris en els corresponents àmbits socials— aniran desenvolupant per osmosi el sistema de comunicació lingüística que els primers utilitzin. La comprensió de la varietat —o varietats— lingüístiques usades en la interacció social de manera freqüent i regular en l'entorn dels individus —i, molt sovint, siguin o no adreçades a ells directament— serà desenvolupada, conscientment o subconscient, de manera natural, tot tractant d'inferir la significació de les emissions lingüístiques percebudes convenientment contextualitzades. El desenvolupament de l'expressió dependrà en més grau, en canvi, de l'ús real que en facin en les interaccions amb els altres infants —o també amb els adults. I aquest ús o no-ús serà determinat per la interrelació de factors com ara la composició demolingüística dels àmbits de relació personal, les comunicacions institucionalitzades que hi siguin produïdes i la imatge que, com a resultat del context global —comportament intergrupals dels pares, discursos valoratius i ideològics sobre les varietats lingüístiques en presència, etc.—, s'acabin fent els individus sobre les normes d'ús adequades a les diverses situacions en què es trobin.

La composició demolingüística dels àmbits socials en què participin —el barri, l'escola, els grups d'amistat, les activitats extraescolars, etc.— podrà influir en gran manera en la determinació dels comportaments lingüístics que hi tindran lloc. Si les proporcions entre individus d'un grup i l'altre són molt asimètriques en un determi-

nat àmbit, la tendència —en el cas de no intervenir-hi cap més factor— serà d'usar la varietat lingüística del grup més nombrós en la composició de l'àmbit, en especial si es tracta d'una àrea social on l'encontre és llarg i regular, com ara un grup-classe escolar. Aquesta tendència, però, pot ser modificada per la pròpia força d'àmbits demolingüístics superiors i de les comunicacions institucionalitzades. Així, si la descompensació demolingüística que ocorre en un àmbit no es reproduceix també en els altres, la tendència a usar la llengua del grup majoritari en una situació determinada pot veure's disminuïda per la situació inversa, posem per cas, que es doni en altres àrees. Si, contràriament, la desproporció és habitual també al carrer, als centres d'esplai, etc., la tendència a usar la llengua del grup que resulti majoritari en la comunicació social resultant serà forta. Si ocorre, però, que en el pla de la distribució residencial de la població el grup immigrant viu fortament concentrat, és molt probable que, si més no en un cert grau, els individus de segona generació d'aquest origen usin la seva llengua primera —l'apresa en l'àmbit familiar— entre ells, fins i tot en altres àmbits, en especial en situacions comunicatives no generals i en què els interlocutors siguin tots o gairebé tots del mateix origen immigrant. Si la pressió, però, dels àmbits en què vagin participant és forta i, sobretot, si l'avaluació de l'ús de la llengua dels immigrants en públic no és, en general, socialment positiva, l'ús del codi receptor pot anar-se fent també habitual fins i tot intragrupalment —entre els individus de la segona generació— a causa de la seva barreja amb els seus iguals del grup receptor. Si, en canvi, el nombre d'immigrants és molt alt i viuen de manera parcialment o totalment segregada de la societat autòctona, la influència lingüística natural i espontània de la interacció social serà molt menor o, a l'extrem, nul·la, fins al punt que la segona generació pot reproduir-se lingüísticament a plena imatge de la primera i, malgrat els canvis culturals evidents, constituir de fet una nova «primera generació» des del punt de vista lingüístic, però nascuda ja en el territori de la societat receptora. La bilingüïtzació d'aquests individus, en tot cas, hauria d'esperar llavors les etapes d'adolescència i joventut —posat que surtin del seu clos residencial i que es relacionin amb gent autòctona de la mateixa edat— i/o la influència del fet laboral, que, en molts casos, pot forçar-los al contacte amb població d'origen autòcton, amb la qual, típicament, no tindran pas la possibilitat de relacionar-s'hi de manera habitual i fluida amb la llengua del grup immigrant, donat que serà desconeguda pel grup receptor.

Aquesta situació extrema d'absolut —o de molt— desconeixement del codi lingüístic de les societats receptores en la segona generació d'immigrants tendeix a ser estranya i molt excepcional en els desplaçaments de població en el món occidental desenvolupat, pel fet de les influències de les comunicacions institucionalitzades, que arriben habitualment al conjunt de la societat. Per exemple, la implantació ara ja plenament consolidada de l'educació general obligatòria per a tots els infants d'un país representa —com hem vist clarament en anteriors apartats— l'exposició a un *input* lingüístic institucionalment planejat i organitzat capaç de produir en els individus el desenvolupament d'altres competències, comportaments i representacions lingüístiques no directament derivades de les relacions socials espontànies i «naturals» entre ells mateixos. Mentre el pas de la població autòctona per la institució escolar representa, en els casos normals i més acostats a l'estàndard, simplement l'adquisició de les capacitats lingüístiques necessàries per a l'escrit i per a l'oralitat

formal, per als infants d'origen immigrat, pot representar el desenvolupament de la capacitat lingüística general en un codi diferent al que tenen com a habitual a casa, en especial en els primers cursos i en els casos de poca exposició prèvia al codi autòcton. De fet, en les situacions d'alta concentració i segregació immigratòria, la llengua dels mestres serà un dels pocs vehicles eficaços de bilingüització de la segona generació a l'edat biopsicològica òptima i abans que hagin d'accedir a la societat general i al mercat laboral. Tot i que la interacció lingüística serà de caràcter més aviat formal i amb interlocutors jeràrquics i ocupants de càrrecs valorats com a superiors, el desenvolupament lingüístic no deixarà d'existir i capacitarà l'individu per usar-lo en les funcions que cregui convenient. De fet, en les situacions de contacte cara a cara més permanent, la varietat lingüística habitualment usada en les comunicacions institucionalitzades hi podrà exercir també una influència important a l'hora de decidir les normes lingüístiques entre els diferents interlocutors. Atenuant —o reforçant, si és el cas— la influència de la composició demolingüística, la llengua de les comunicacions institucionalitzades —habitualment, l'oficial del territori o societat on s'hagin desplaçat— podrà incidir clarament en la comunicació intergrup. Donada, doncs, la presència i l'abast general de les comunicacions institucionalitzades, la tendència habitual serà a exposar regularment la segona generació al codi receptor, fins i tot en l'àmbit familiar, per exemple a través de la televisió o d'altres mitjans audiovisuals. Amb el pas per l'escola, la bilingüització en la llengua receptora serà de fet ineludible, cosa que determinarà que en qualsevol encontre entre un individu del grup X —que habitualment sabrà només X— i un del grup Y —que sabrà, en termes generals, Y i X— la interacció tingui lloc de manera natural en el codi més compartit per tots dos, és a dir en X, el codi del grup receptor. Fins i tot si la composició habitual dels àmbits socials dels immigrants és, per exemple, força decantada cap a aquests, el fet que els mestres, monitors o responsables usin únicament la llengua receptora en les activitats corresponents i sigui l'única present en la resta de comunicacions institucionalitzades —televisió, vídeo, música, publicacions periòdiques de gran distribució, pòsters, retolació, etc.— pot fer que les interaccions dels individus d'un col·lectiu i l'altre tinguin lloc clarament en el codi del grup receptor, l'únic usat i conegut de manera general per la societat autòctona¹¹⁶.

Això no vol dir que en aquesta segona generació el codi propi del grup immigrat quedi sense cap funció. Els fills de les persones desplaçades podran continuar usant habitualment el codi propi del col·lectiu originari amb els seus pares —quan siguin tots dos d'aquest origen— i, en general, amb els adults de la xarxa de relació intra-

116. Les comunicacions institucionalitzades i les individualitzades s'interrelacionen estretament, com de forma clara també assenyala Fontanella (1978) en el cas argentí: «el esfuerzo estatal traducido, sobre todo, en el aspecto educacional por imponer el español como única lengua del país (...) tuvo su efectivo resultado en la alfabetización masiva de la población y en el aprendizaje del español en el caso de los hablantes que no lo tenían como lengua materna. Por otra parte, más allá del mero aprendizaje escolar del español que la enseñanza posibilitó, el contacto escolar entre los niños procedentes de hogares nativos y de distintos grupos inmigratorios —junto con otros factores, como la vida en el «conventillo» o casa de vecindad— dio lugar a la formación de lazos de amistad entre los mismos y determinó el uso exclusivo del español en estas relaciones, incidiendo sin duda marcadamente en la asimilación lingüística y cultural de los distintos grupos migratorios» (p. 28 i 10). Vegeu també Lieberson (1981) per al cas dels Estats Units.

grupal més ampla. Entre els mateixos individus de la segona generació —excepte en el cas d'immigrats molt aïllats d'altres individus del seu mateix origen— també podran tendir a usar la varietat lingüística d'origen al·lòcton no solament a la família sinó també habitualment amb els seus amics del mateix origen, si es reconeixen en tant que procedents del mateix grup cultural, de manera especial quan estiguin en situacions clarament intragrups. És per aquesta raó, doncs, que aquesta segona generació és estudiada habitualment en el camp del fenomen del «bilingüisme». Cal tenir en compte, però, que, igual com ocorria en el cas típic de les poblacions bilingüïtzades per subordinació política en el propi territori històric, aquest anomenat «bilingüisme» és, com hem vist, asimètric i desigual. Donada la distribució de funcions socials de les llengües en contacte i l'ecosistema sociocultural global en què té lloc aquesta distribució, els immigrants de segona generació poden arribar generalment a tenir un coneixement més complet de la seva segona llengua que no pas de la primera. Mentre que del seu primer codi rarament en tindran un coneixement formal i reflexiu —a no ser que se'l procurin o el país d'acollida els el faciliti, cosa que no passa gaire sovint— i només en dominaran la varietat vernacular que els pares i els altres membres del seu grup els hagin vehiculat, del segon en podran conèixer la varietat estàndard corresponent —oral i escrita— i també les varietats vernaculars amb què puguin estar en contacte. Funcionalment i estilísticament, doncs, arribaran generalment a poder comunicar-se més adequadament en la llengua de la societat receptora que no pas en la d'origen dels pares. Fruit d'aquest context, el codi immigrant començarà a presentar ineludiblement interferències procedents del codi receptor, de primer en el lèxic o en construccions fixades i posteriorment també en la morfologia i la sintaxi. En el pla fonètic, l'impacte del codi receptor pot ser menor —si més no en aquesta generació— tot i que també pot registrar determinades influències, si bé no pas encara de caràcter fonològic. Davant de la necessitat d'expressar tot un nou conjunt d'elements procedents de la societat industrial que poden no haver estat presents en la societat d'origen, el grup immigrant no tendirà pas a crear nous mots de la seva pròpia collita, sinó que tendirà a adoptar els ja usats per la societat receptora. Amb el temps, i fruit del contacte continuat, maneres de dir i construccions fins llavors només pròpies dels autòctons, aniran essent adoptades en el parlar dels immigrants o dels seus descendents i arribaran a ser vistes i viscudes com a habituals i plenament seves i igualment es pot donar la producció de mots o d'expressions construïts a base d'elements mixtos, procedents d'un codi i l'altre.

Un dels altres fenòmens típicament atribuïts a les segones generacions d'immigrants és l'anomenada «alternança de codis». Atesa la interpenetració del col·lectiu immigrant amb la societat receptora, la bilingüïtzació a què la segona generació és sotmesa des de ben aviat, i la conservació, però, de xarxes socials intragrups, no és estrany que un mateix individu, per exemple, alterni l'ús dels seus codis segons les funcions, les persones, els temes, els llocs, les situacions, etc. Per exemple, un immigrant de segona generació que hagi d'adreçar un escrit a un organisme públic del lloc on resideix ho haurà de fer en el codi de la societat receptora; si ha de fer una classe o una conferència, o ha de parlar davant d'un grup de composició mixta, ho haurà de fer en el codi autòcton, que podrà canviar, però, si s'adona que tots els presents són del seu mateix origen; si ha de parlar amb qualsevol individu que no sigui del seu propi etnogrups ho haurà de fer també en el codi receptor, que pot, però,

alternar amb el del seu grup d'origen si canvia d'interlocutor i ara s'adreça a un individu d'aquesta procedència. Igualment els individus de segona generació poden arribar a alternar sovint l'ús dels dos codis en contacte fins i tot entre ells mateixos, segons diverses circumstàncies. Molt comuna pot ser la situació en què dos interlocutors d'origen immigrant puguin estar parlant-se en el seu codi i hagin de canviar a l'altre per la incorporació d'un individu autòcton a la conversa, que, habitualment, no entendreà el codi immigrant. Semblantment, un canvi de codi entre immigrants es pot produir —ja que, si més no oralment, poden triar quin usen— simplement per la presència d'un interlocutor autòcton que, tot i estar lluny per incorporar-se a la conversa, la pot sentir i pot avaluar negativament l'ús del codi immigrant, amb expectatives de possible repercussió sobre els individus de procedència al·lòctona. Igualment pot donar-se el cas de poder tenir una conversa informal en Y però passar a parlar en X quan el tema de què es parla passa a ser més formal i té necessitat de terminologia i de girs adequats que només els hauran estat facilitats en el codi receptor. En acabar el tema i passar a una altra seqüència categoritzada com a més informal i/o de relació personal, el codi a usar pot tornar a ser l'intragrupal. Molt sovint, en aquests casos, els individus han arribat a assumir perfectament que, de segons quins temes, se'n parla amb l'altre codi, el que han rebut per via institucionalitzada. Molt probablement, en aquestes situacions es poden donar junts els fenòmens d'interferència i d'alternança de codis i pot ser molt difícil de destriar-los adequadament. El cert és que l'individu pot tenir com a codi-base la seva primera llengua però començar a posar-hi tants elements de l'altre que pugui semblar al contrari.

En moltes ocasions, els codis en contacte poden anar adquirint representacions i valoracions diferents per a la segona generació, en especial si persisteix encara un bon grau d'intragrupalitat en les relacions socials. L'un, el més usat en les funcions i situacions relacionades amb la vida personal i privada, podrà ser associat amb els valors familiars i de solidaritat, mentre que l'altre, el de la societat receptora, ho pot ser amb els de la vida pública, l'avanç social i la millora econòmica. Sovint, però, i si els immigrants van tenint relacions d'amistat i companyonia exitoses amb persones autòctones —al veïnat, a l'escola, al món laboral, etc.— el codi autòcton podrà també associar-se a aquests valors i anul·lar la categorització radical inicial. Molt probablement, la quantitat i la qualitat de les relacions intergrupals de la segona generació tindran una repercussió importantíssima en la tercera. Arribats a l'edat núbil, els individus de segona generació hauran d'establir relacions de tipus conjugal i hauran de decidir en quina llengua parlaran als seus fills, la tercera generació d'origen immigrant. Aquest serà el moment crucial en la retenció o en la desaparició de la llengua del grup desplaçat en la societat receptora.

Atesa la possibilitat d'usar fluidament dos codis orals —que, en canvi, no van poder tenir els seus pares— els individus de segona generació immigrant hauran de decidir en quina de les dues llengües s'adreçaran, primer al seu cònjuge —si aquest és també del mateix origen— i després als seus fills. Pel que fa al primer aspecte, la possibilitat ara d'usar a nivell pràcticament nadiu la llengua de la societat receptora i el fet d'haver estat ja socialitzat en aquest nou marc, facilitarà enormement la possibilitat dels matrimonis intergrupals. Amb tota seguretat, aquests aparellaments d'origen mixt usaran lingüísticament el codi receptor, donada l'evident absència, en general, de competència en el codi immigrant per part dels individus d'origen autòc-

ton. De manera habitual, doncs, el codi receptor serà també ja l'única llengua primera dels fills, ja que el fet més probable és que l'individu d'origen immigrant de segona generació ja no estigui interessat perquè els seus fills tinguin també el seu codi com a primer idioma de socialització. Si n'estigués —com pot també perfectament ocórrer— hauria de vèncer la possible oposició del cònjuge d'origen autòcton, en especial si aquest darrer no entengués el codi dels immigrants. En tot cas, sembla habitual —tot i que hi ha excepcions— que els codis usats en el clos familiar, siguin, si no parlats, almenys entesos per tots els membres de la unitat, i de manera especial pels cònjuges, perquè, en el cas dels fills, n'adquiriran el coneixement corresponent a la mateixa família si aquells hi són usats regularment en alguna de les direccions de comunicació interpersonal habituals. Si la gran majoria de la segona generació immigrada es decantés per unions exogàmiques, la tercera generació només tindria, si de cas, un coneixement generalment a nivell receptiu i encara parcial del codi dels seus antecessors, fruit, en tot cas, de les exposicions que encara pugui tenir a converses en aquell codi sostingudes pel progenitor amb els avis o amb amics i coneguts seus amb els quals encara conservi l'ús de la llengua d'origen. Aquestes oportunitats, però, s'aniran reduint per la presència del progenitor autòcton que, en no entendre la llengua immigrada, influirà en les interaccions del grup immigrant que, en la seva presència, tendiran a ser sostingudes en la llengua receptora, atès el ja probable domini —tot i que potser imperfecte en les persones de primera generació— de la llengua de la societat receptora. Amb tota probabilitat, doncs, els individus de tercera generació d'immigrants fills de matrimonis d'origen mixt tendiran a ser pràcticament monolingües en la llengua del grup receptor i, en determinats casos, amb un cert coneixement —només, però, a nivell receptiu— del codi del grup immigrant.

En el cas dels aparellaments intragrups o endogàmics, la situació pot ser més variada, tot i que molt sovint la tendència evolutiva pot ser similar a la indicada per al cas dels matrimonis d'origen mixt. Una de les diferències més clares pot donar-se en la llengua usada entre els cònjuges. Així com en el matrimoni d'origen mixt la tendència general serà l'ús del codi receptor en la comunicació interconjugal, en el cas de les parelles d'origen immigrant es poden donar les dues opcions; és a dir, n'hi haurà que usaran el codi immigrant i n'hi haurà que usaran el codi receptor. Si el grup immigrant s'orienta clarament cap a l'assimilació amb la societat receptora i no hi ha altres diferències culturals o religioses sobresortints, i no viu segregat, pot ser probable que, vivint entre els autòctons, els adolescents i joves d'origen immigrant es puguin ja haver acostumat a usar el codi receptor entre ells, i l'hagin adoptat com a norma interpersonal. En aquest cas, molts aparellaments entre individus de segona generació d'immigrants poden ja parlar-se en el codi receptor, tot i que usin el codi immigrant per parlar amb els pares i altres adults. En aquestes famílies, doncs, també tendirà a ser clar el codi en què es parlarà als infants que en puguin sorgir, el receptor, donat ja l'abandonament de la llengua immigrada pels dos cònjuges d'aquest origen. El codi immigrant serà vist com un codi del passat, mentre que el receptor podrà ser associat amb el futur, i, per tant, vist de forma natural com l'apropiat com a llengua primera dels fills. En les unitats familiars en què, per contra, els dos cònjuges s'hagin conegut encara en la llengua d'origen —perquè les seves xarxes socials tendien a ser més intragrups, ja sigui pel nombre i la densitat d'individus

d'aquest origen o bé pel fet d'haver-hi diferències culturals i, especialment, religioses més difícils d'abandonar—, el codi usat entre els aparellats tendirà a ser l'immigrat, tot i que probablement amb interferències i alternances transcòdiques procedents de la llengua del nou país. Aquesta situació pot continuar així fins al moment de l'arribada dels fills, fet que pot causar la revisió de la política lingüística interna de la família.

Amb el naixement i la presència de nous individus en la unitat familiar, caldrà decidir la llengua en què se'ls parlarà. Molt habitualment, un gran nombre de parelles de segona generació d'immigrats decidirà d'adreçar-se als fills en la llengua de la societat receptora, que serà la que consideraran més apropiada per a l'educació i l'avanç socioeconòmic d'aquests. Donats els records de diferenciació grupal i de les possibles dificultats que en el desenvolupament del codi receptor haguessin pogut experimentar, i ateses les expectatives de futur no gens favorables a la utilitat del codi immigrant en la societat receptora, molts progenitors creuran que el millor que poden fer és parlar als fills en la llengua que ells van adquirir en segon lloc —i que ara, però, s'haurà convertit ja potser en la més còmoda i la més àmpliament dominada. Vençuts els possibles obstacles identitaris que hi poguessin haver —a causa de les associacions socioafectives del codi d'origen— pel fet que la norma lingüística intergeneracional favorable al codi receptor tendeix a ser ja un comportament nombrosament seguit, els pares parlaran als fills en el codi de la societat autòctona tot i que poden decidir conservar l'ús de la llengua d'origen entre ells, fet també molt habitual¹¹⁷. Tindrem, així, llars en què les llengües s'usaran en funció de l'interlocutor. Mentre els cònjuges empraran Y entre ells, usaran X amb els fills. Aquests usaran X amb els pares i entre ells, tot i que entendran habitualment Y pel fet de ser usat a casa entre els progenitors. La llengua Y, però, ja no la tindran com a nativa sinó només —i, si de cas, en la forma interferida i modificada usada entre els pares— com a segon idioma només desenvolupat en el pla de la comprensió que rarament, ja, passaran al pla de l'expressió¹¹⁸. Si el grup immigrant, però, té característiques culturals i religioses diferenciades i pot arribar a ser prou autosuficient demoeconòmicament, moltes parelles de segona generació poden encara decidir de parlar als fills en la llengua d'origen, tot pensant que els oferiran, així, l'únic camí possible de coneixement del codi grupal, que pot continuar essent apreciat i valorat i vist com un signe distintiu i configurador de la seva identitat col·lectiva específica¹¹⁹. Així, tot i que veuran igualment clar que els fills hauran de dominar perfectament la llengua de la

117. En alguns casos, els cònjuges poden arribar a replantejar-se fins i tot la seva pròpia norma interpersonal per tal d'acomodar l'ús lingüístic familiar global a l'arribada dels fills. La força de la norma ja instaurada, però, pot jugar contra aquest canvi, que caldrà que sigui, doncs, molt conscient i volgut, si hom vol dur-lo efectivament a la pràctica.

118. Aquesta és la situació típica, per exemple, que Campbell (1980) descriu en el cas dels italians a Austràlia: «els infants de la primera generació de migrants, la segona generació, parla italià només amb els seus pares i amb els migrants de primera generació més grans, rarament mai entre ells mateixos, de manera que els seus fills, la tercera generació, difícilment sent l'italià» (p. 6).

119. Com ja he esmentat anteriorment, cal recordar aquí que les causes de la bilingüització i les de la retenció/substitució lingüístiques no tenen perquè ser exactament les mateixes. Així —si més no en el pla teòric— podria donar-se perfectament el cas d'una bilingüització de cada generació d'origen immigrant i alhora d'una retenció intergeneracional de la llengua del col·lectiu com a primer codi dels fills.

societat receptora —que esperaran que sigui facilitada per les vies institucionals corresponents i pel contacte social natural amb la societat autòctona¹²⁰— aquest tipus d'unitats familiars transmetran el codi d'origen com a llengua primera dels fills, encara que, des de ben aviat, aquests podran tenir contacte amb el codi de la societat receptora. Es reproduirà llavors en la tercera generació, tot i que potser no exactament, la situació i el procés seguit per la pròpia segona generació, caracteritzat a grans trets per una llengua d'ús familiar i intragrupal i una altra d'ús públic, formal i intergrup, fenomen que, en determinats grups molt aïllats i conscients de la seva diferència, pot també arribar fins i tot a la quarta o continuar de manera indefinida en el futur, si les condicions i les representacions de la situació no resulten modificades pel pas del temps (vegeu, per exemple, les comunitats Amish als Estats Units).

11.4 La tercera generació

Malgrat aquesta diversitat de possibles resultats —molt sovint a l'interior d'un mateix grup immigrant— la tercera generació tendirà, en general, a haver perdut efectius ja sigui pel fet del matrimoni mixt o bé pel nombre d'aparellaments endogàmics que hagin decidit de no usar amb els fills la llengua d'origen al·lòcton. Vol dir això, que molt sovint, fins i tot en els grups més resistents al canvi intergeneracional de llengua, la pèrdua de pes demogràfic, l'allunyament geogràfic del país d'origen i la reconsideració crítica de certs postulats culturals o religiosos que fonamentaven la diferenciació respecte de la societat receptora per part de les noves generacions, poden portar a les noves promocions descendents del grup immigrant a anar abandonant l'ús del codi d'origen i anar adoptant per a totes les seves funcions el codi receptor, fins a completar la fusió del col·lectiu en la societat autòctona. La gran majoria de la tercera generació, per tant, en l'esquema evolutiu típic, tendirà a parlar-se ja internament en la llengua del país receptor, donada la presència en el propi si del grup d'origen immigrant d'individus que fins i tot ja no entendran —o molt poc— la llengua de procedència dels seus avis, fet que forçarà els bilingües actius que encara puguin quedar a anar abandonant el codi grupal propi fins i tot en relacions i actes en què purament participi població d'origen immigrant¹²¹. Si les condicions socioculturals generals afavoreixen la continuïtat de l'ús del codi d'origen, aquesta dinàmica anirà ocorrent de forma semblant en les successives generacions, fins a la fusió generalitzada, en la gran majoria de casos, amb la societat receptora. Això no vol dir necessàriament que el col·lectiu hagi de perdre totalment la memòria històrica respecte del seu origen i les seves altres formes culturals, que

120. En general, entre els immigrants, no sembla pas gaire habitual —tot i la seva clara potencialitat d'ocurrència— el fet que cada cònjuge s'adrexi als fills en una llengua diferent a fi d'assegurar-li el desenvolupament dels dos codis. Si de cas, això tendeix a ocórrer en unitats familiars integrades per individus d'origen mixt i/o d'alta formació i amb coneixement de les dues llengües, que volen conscientment donar competència als fills en els dos idiomes, de demostrada utilitat comunicativa nacional i/o internacional.

121. Així ha estat el cas, per exemple, als Estats Units: «el bilingüisme desapareix habitualment quan el nucli de monolingües que en feia necessària l'existència s'ha esvanit» (Haugen, 1953:7).

podrà continuar servant en aspectes com ara el menjar, algunes formes de relació social, ritus i cerimònies, i, fins i tot, com il·lustra el cas dels jueus, en el lingüístic tot i que cenyit exclusivament a l'àmbit religiós.

11.5 Les migracions de grups políticament dominants

És evident, però, que no totes les experiències migratòries han acabat i acaben en la fusió lingüística del grup desplaçat en la societat receptora. Tot i ser així en una gran majoria de casos, la història i la contemporaneïtat registren fenòmens migratoris que no només no han acabat en una fusió amb la societat receptora i en la clara adopció del codi d'aquesta com a llengua habitual —i amb el temps, única— de relació social, sinó que han produït —o contribuït a produir— el fenomen estrictament invers, és a dir, l'assimilació de la societat receptora a la llengua de la població desplaçada. Sense entrar en les situacions on més que desplaçament migratori recercant millors condicions de vida hi ha hagut senzillament una invasió territorial armada acompanyada posteriorment d'una política de repoblament per mitjà de desplaçament de població del grup conqueridor, el fenomen de l'assimilació inversa es pot donar sovint en els casos que hem anomenat de *speech-area immigrants*, és a dir, de desplaçaments produïts entre diferents àrees lingüístiques que pertanyen, però, a un mateix Estat, i, en especial, entre els produïts des del territori del grup nacional i lingüístic majoritari i dominant cap als territoris de les habituals societats qualificades correlativament de «minoritàries» o, més adequadament, «minoritzades». En aquest tipus de situacions, societats ben establertes i organitzades, i lingüísticament força normalitzades —com il·lustra perfectament, per exemple, entre molts d'altres, el cas del País de Gal·les—, poden veure's culturalment sacsejades per les altes irrupcions migratòries de població pertanyent al grup lingüístic predominant en l'Estat, que, en una dinàmica d'interrelació amb les comunicacions institucionalitzades, pot portar a les comunitats demogràficament menors a un procés de substitució lingüística, amb clara tendència a la pèrdua absoluta de totes les funcions del codi autòcton capaces d'assegurar la seva normal reproducció.

Per entendre adequadament aquest tipus de processos d'abandonament col·lectiu de la llengua per part del grup receptor en presència d'immigració políticament dominant, cal partir del fet cabdal de l'estructura orgànica de l'Estat i del grau de control que pugui exercir el grup demogràficament major sobre les institucions polítiques. Molt probablement, els resultats dels fenòmens de migració entre àrees lingüístiques coparticipants en un mateix Estat poden tendir a ser diferents si aquest ens polític està organitzat lingüísticament en base a principis d'igualtat entre els distints idiomes —assegurant a cada grup un ecosistema que permeti la seva estabilitat— o en base a l'atorgament al sol codi del grup demogràficament més nombrós de la totalitat de les funcions oficials i públiques. Així, el resultat lingüístic del contacte migratori —essent iguals totes les altres variables— podrà ser molt diferent si la part de població majoritària estatal que es desplaça ho fa en un Estat oficialment multilingüe i se'n va a una àrea en què la llengua oficial i públicament preminent és l'autòctona, que si es trasllada a una zona on l'únic codi usat en les comunicacions institucionalitzades és l'estàndard del grup migrant, per tal com serà l'única

llengua oficialment permesa de forma general. En el primer cas, l'evolució més probable és, com a mínim, una bilingüització efectiva i generalitzada en el codi públic de l'àrea corresponent per part de la població desplaçada, que pot decidir de retenir o d'abandonar intergeneracionalment la llengua d'origen segons la resta de factors presents. En el segon, en canvi, el desenvolupament de les capacitats i l'ús de la llengua autòctona territorial tendirà a no ser pas general ni gaire ampli entre el grup d'immigrats políticament dominants, ja que aquesta no serà difosa pel sistema educatiu i la seva adquisició haurà de dependre només de l'exposició a les interaccions informals dels autòctons —i, sovint, a aquelles sense participació directa dels immigrants, ja que, en aquest cas, els autòctons tendiran a usar la llengua d'aquests, atès el domini que en tindrien per la influència general de les comunicacions institucionalitzades¹²².

És clar, doncs, que els processos de contacte per desplaçament en què és el grup receptor el que resulta assimilat pel grup immigrant tendeixen a produir-se —exceptuant els casos d'enorme desproporció demogràfica— en situacions caracteritzades per la asimetria en el poder polític de cadascun dels col·lectius en contacte. En els casos de migracions d'àrea lingüística, aquest resultat serà típic dels desplaçaments de població del grup que deté el poder en les institucions de l'Estat quan aquest està organitzat de forma centralitzada i ha declarat la llengua del grup dominant com a l'única oficial en tot el territori sota la seva sobirania, fins i tot en les àrees on aquesta no és la usada habitualment per la població autòctona (vg. l'apartat 7.3). En aquest context, com he dit, la població receptora haurà desenvolupat, a través de l'escolarització obligatòria i de la resta de les comunicacions institucionalitzades, les competències oral i escrita en la llengua declarada oficial pel govern de l'Estat, l'única en què, en aquests casos, tota la població haurà estat alfabetitzada. Quan es produeixin, per tant, els contactes cara a cara amb la població del grup lingüístic dominant de l'Estat, aquest es trobarà amb una població prèviament bilingüitzada —fins i tot asimètricament contra la pròpia llengua autòctona— capaç d'usar el codi de la població immigrada. És aquesta, per tant, una situació absolutament inusual en els desplaçaments migratoris a d'altres països —a no ser que siguin Estats diferents però amb la mateixa llengua oficial. La asimetria en les competències en el moment del contacte —el grup receptor sabrà la llengua de l'immigrant mentre que l'immigrant no sabrà la del grup autòcton— serà un dels factors fonamentals que actuarà a favor de l'establiment d'una norma lingüística de relació intergrup a favor del codi dels immigrants —que serà també el de les comunicacions institucionalitzades, a causa de la regulació de la comunicació oficial i pública existent.

El contacte sovintejat dels receptors amb els immigrants farà augmentar encara més la competència dels primers en la llengua dels segons, i els en facilitarà les formes col·loquials i la pràctica conversacional informal que els podia faltar a l'escola. En la mesura, doncs, en què augmenti la competència en els diferents registres i

122. La simple presència de persones d'origen foraster pot fer, en alguns casos, que els autòctons usin només la llengua autòctona, com ocorre en les situacions descrites per Gal (1979) amb parlants hongaresos, i per Gumperz (1985) amb parlants eslovens, davant de monolingües alemanys en ambdós casos. Aquest comportament tampoc no ha estat pas estrany en l'àrea lingüística catalana, en especial entre determinats grups socials residents més aviat a les grans ciutats.

la comoditat en l'ús de la llengua dels immigrants per part dels receptors, aquells veuran disminuir les seves oportunitats i motivacions de desenvolupar una competència suficient de la llengua del grup autòcton. Fins i tot en absència d'una ideologia de superioritat per part del grup políticament dominant desplaçat¹²³, la pròpia estructura de la situació tendirà a fer difícil la bilingüització d'aquest conjunt, ja que l'idioma de la població receptora no serà ni ensenyat ni usat en el sistema escolar, ni serà usat per aquesta, en general, en les relacions amb els al·lòctons. En general, molts individus de la primera generació immigrada —caracteritzats per haver arribat ja passada l'edat òptima d'adquisició lingüística— tendiran, si de cas, a desenvolupar només la comprensió del codi dels receptors, posat que hi tinguin suficient exposició i que la distància lingüística entre les dues llengües no ho faci gaire difícil. Això no obstant, una part d'aquesta població —segons les situacions— pot intentar —i aconseguir— desenvolupar suficientment el codi dels receptors si percep que aquest pot ser avantatjós socialment o econòmicament. En el cas, per exemple, que, malgrat la subordinació política, siguin individus del grup receptor els qui controlin bona part de l'activitat econòmica en què l'immigrant s'ha d'integrar —o, si més no, relacionar— alguns individus d'aquest últim origen poden decidir-se a usar el codi de la societat autòctona tot intentant obtenir una millor i més ràpida integració socioeconòmica, sobretot si la població autòctona percep els que no parlin la seva llengua com a forasters i estranys. Tot i això, aquest factor pot no actuar de forma generalitzada, donada sempre la possibilitat d'intercomunicació en la llengua oficial/immigrada amb la població autòctona, fet que pot desencoratjar l'esforç que representa desenvolupar un altre codi lingüístic en edat ja adulta¹²⁴.

En la segona generació, poden produir-se alguns canvis en la situació sociolingüística del grup immigrant, segons, però, determinats factors que puguin o no afectar-lo: Malgrat la preeminència del codi al·lòcton —en la seva varietat estàndard— en les comunicacions institucionalitzades, els factors d'influència social presents en el camp de la vida no formal comunitària poden produir cert grau de bilingüització efectiva en els fills dels desplaçats —molt més extensa que en el cas de la primera generació si les circumstàncies hi ajuden. En plena edat òptima d'adquisició, la part del grup d'origen immigrant en contacte més freqüent amb la població autòctona de la mateixa edat —a l'escola, al barri, als centres d'esplai, etc.— podrà tendir a adoptar la llengua del grup receptor en les seves relacions habituals amb aquest, en especial si la diferència en el nombre dels individus de cada grup hi ajuda. El fet que els mestres puguin usar en les classes la llengua del grup al·lòcton pot no ser una

123. Cal no oblidar que els individus del grup políticament dominant no aniran pas al nou territori buits de representacions de la situació: «les persones que participen en la formació d'una nova acció conjunta sempre hi aporten el món dels objectes, el conjunt de significats i els esquemes d'interpretació que abans posseïen» (Blumer, 1982:15). Molt probablement tendiran a projectar en la situació que visquin els continguts ideològics que l'Estat haurà vehiculat com a justificadors de la política lingüística adoptada.

124. Sobre l'adaptació lingüística a l'interlocutor, Fishman & Giles (1984), tot fent referència a la *social exchange theory* de Homans, declaren que «una acció d'acomodació ha d'implicar potencialment més beneficis que costos per al parlant. Aquests beneficis poden comprendre un guany en l'aprovació de l'oient, mentre que els costos potencials poden incloure factors com ara l'esforç invertit i una pèrdua de la identitat personal (i de vegades, cultural)» (p. 390).

força suficient per a evitar que la necessitat de suport i d'identificació social habitual dels infants amb els seus companys faci que l'immigrat de segona generació —en un medi social amb predomini del grup receptor— vulgui usar el codi d'aquest —i no el dels mestres— per parlar amb els seus amics d'origen autòcton¹²⁵. Per aquest camí, gradualment es pot estendre encara més el fenomen —per a alguns paradoxal— que un parlant de llengua primera dominant en les comunicacions institucionalitzades vulgui usar el codi del grup receptor políticament subordinat per parlar amb aquest. Desenvolupada en aquesta edat primerenca de forma espontània la norma de parlar amb els autòctons en el codi d'aquests, el costum esdevindrà ja rutinitzat i el comportament tindrà lloc d'una manera ja habitualment subconscient —fora que, posteriorment, raons ideològiques o d'altre tipus duguin l'individu a canviar aquesta pràctica. Com veiem, doncs, es tracta d'una situació en què s'influeixen —sovint en la direcció oposada— els factors del pla institucionalitzat i els del pla individualitzat. Mentre que alguns del primer tipus —especialment els directament relacionats amb el poder polític— actuen a favor del grup immigrant i en contra de l'autòcton, d'altres a mig camí del *continuum* —els de pla econòmic— poden intervenir a favor del grup autòcton, així com els del pla social, si és que les proporcions dels grups són encara força asimètriques i si l'esquema residencial no és de tipus segregacional sinó integratiu.

Si, com passa en moltes ocasions, els immigrants viuen en gran part concentrats en determinades àrees urbanes en què són absolutament o força majoritaris, la força de la influència social tendirà a actuar a favor del propi grup immigrant i els efectes exposats en el paràgraf anterior tendiran a no produir-se. Així com quan aquest era minoria en la composició demolingüística podia sentir la influència dels companys del grup autòcton, quan la composició és equilibrada o el grup al·lòcton és majoritari, aquesta influència quedarà molt més afeblida. De fet, la influència aleshores pot projectar-se a l'inrevés: els membres del grup autòcton que puguin estar residint en les zones en què els immigrants arriben a la meitat o són majoria poden sentir-se influïts per aquest entorn social i, en connexió amb la influència que exerciran les comunicacions institucionalitzades —i la llengua dels mestres, en primer lloc— adoptar habitualment el codi oficial/immigrant per relacionar-se amb els seus iguals d'origen al·lòcton —i fins i tot entre ells quan estiguin mesclats en grups, si són força minoritaris¹²⁶. Pot ocórrer perfectament, doncs, que en una mateixa situació

125. Amb relació a aquest fenomen, Ervin-Tripp escriu: «el suport social sembla ser més important per als infants que per als adults. Una queixa freqüent dels qui passen temps a l'estranger és que els seus fills aprenen i obliden les llengües massa ràpidament quan canvia el context lingüístic. (...) Potser la selecció de la varietat lingüística per part dels infants depèn més de l'entorn social i menys de motius privats que la dels adults» (1969:30). El fenomen d'adaptació —o, de vegades, de coadaptació— lingüística en els grups d'infants està documentat en nombroses recerques (vg., per exemple, Ardanaz (1975) sobre el francès i l'anglès al Canadà, Labov (1980) per al cas de les varietats de l'anglès dels negres i dels blancs als Estats Units o Maluquer (1965) en la situació catalana dels primers anys seixanta. En aquestes adaptacions per via social, molt sovint la varietat lingüística adoptada no és pas l'estàndard sinó la varietat que col·loquialment parlen els individus amb qui hom està en contacte (vg. Fishman, 1972:98).

126. Aquesta situació s'ha viscut clarament a Catalunya durant l'etapa franquista, i, en part, encara es dona contemporàniament.

puguin estar produint-se processos de bilingüïtzació simultanis però en canvi diferents: per via institucionalitzada, el grup autòcton pot estar adquirint l'estàndard oficial; per via individualitzada, el grup immigrant resident entre el grup autòcton igualment pot desenvolupar a través de les comunicacions orals no formals el codi de la població receptora, i el grup autòcton envoltat d'immigrants pot anar adquirint d'igual manera la llengua de la població desplaçada, fins i tot adoptant determinats trets no estàndards però presents en les varietats orals pròpies dels col·lectius desplaçats¹²⁷.

De manera global, doncs, aquest tipus de contacte a causa de la migració de grups políticament dominants presenta característiques divergents segons les circumstàncies i la combinació dels factors influents. De manera general, però, la llengua més coneguda pel conjunt social resultant del contacte serà sempre la vehiculada per les comunicacions institucionalitzades i, en especial, pel sistema escolar i pels mitjans de comunicació de massa. Fruit d'aquesta estructuració de la facilitació lingüística, el codi autòcton tendirà a no ser conegut de forma completa i general com l'al·lòcton, per la qual cosa anirà esdevenint parcial i prescindible mentre l'oficial i immigrant anirà essent considerat general i necessari. Amb l'assentament de les poblacions i el pas del temps, els matrimonis d'origen mixt aniran essent més comuns i podran afavorir la pèrdua de la retenció intergeneracional d'algun dels codis. A causa del context global, habitualment hi haurà molts més aparellaments que no retindran el codi autòcton que no pas deixaran de transmetre el codi al·lòcton, que pot passar a ser vist no solament com la llengua prevalent en les comunicacions institucionalitzades sinó com a plenament vàlida des del punt de vista fins i tot social i de la comunicació no formal. Tot i que a ritme potser més pausat que en els altres processos de substitució lingüística per migració que hem vist abans, la situació de migració políticament dominant podrà exercir a la llarga —i, en especial, si numèricament és forta— efectes similars als que s'haurien produït si hagués estat la població autòctona la que hagués migrat: un ecosistema amb les comunicacions institucionalitzades i les individualitzades en una llengua al·lòctona, amb probable evolució adaptativa per mitjà de substitució lingüística, com així sembla indicar-ho un cas tan pròxim com el de la Catalunya del Nord, on les causes de subordinació política i de migració —en aquest cas en doble direcció, emigració i immigració— s'uneixen per donar un resultat de desús públic i social generalitzat de la llengua històricament autòctona. En aquest marc de doble minorització —política i demolingüística— en el propi territori, les noves generacions d'individus autòctons sentiran efectes semblants als de qualsevol grup que s'hagi desplaçat: cap importància del seu codi en les funcions públiques simbòlicament importants —món oficial, escola, usos escrits, mitjans de comunicació audiovisuals, etc.—, presència constant de la llengua al·lòctona en les relacions socials, fort discurs ideològic públic a favor de la llengua dominant, etc. Les representacions negatives que aquest tipus de context pot generar en les ments dels individus respecte dels elements culturals autòctons els pot dur perfectament a un gradual abandonament intergeneracional del

127. Si a aquest esquema s'afegeix ara que la població d'origen immigrant en edat escolar es bilingüïtza també per via formal en català, obtenim un esbós de la situació actual a Catalunya, caracteritzada per processos simultanis i imbricats de bilingüïtzació mútua.

codi propi —a través del matrimoni mixt o per renúncia a retenir la llengua intragrupal per part dels dos cònjuges en relació als fills— el qual pot arribar a ser vist com a socialment estigmatitzant i com a fre per a la supervivència econòmica i social futura, en especial en un món cada vegada més interdependent i d'economia multinacional. Els grups humans abocats a experimentar el contacte lingüístic simultaniament per dues vies de pressió —l'entrepà format per les comunicacions institucionalitzades per dalt i per les individualitzades per baix— poden veure accelerat el seu procés no només de bilingüització efectiva sinó —i més important— el d'abandonament total del codi propi, és a dir, fins i tot en la relació social quotidiana, i, de manera especial, en la transmissió lingüística familiar¹²⁸.

No cal oblidar, tampoc, que la influència de la llengua oficial única de l'Estat es deixarà sentir igualment en el cas que les migracions dins de les àrees lingüístiques incloses en aquell siguin protagonitzades per altres grups demopolíticament minoritaris. Confrontats a relacionar-se els autòctons i els individus procedents d'una altra àrea lingüística no majoritària, molt sovint la llengua d'interrelació que s'establirà tendirà a ser la més compartida pels dos grups en contacte, que, en cas d'haver-n'hi, tendirà a ser la difosa de forma general pel sistema escolar de l'Estat, habitualment, doncs, la del grup demopolíticament dominant en els casos d'unilingüisme oficial. Davant de la possible percepció d'inutilitat del seu codi en la nova zona de residència i de la manca d'estímuls per a la seva retenció, el canvi lingüístic intergeneracional pot anar en la direcció de transmetre als fills no pas el codi de la societat autòctona sinó el declarat oficial i parlat pel grup demogràficament majoritari de l'Estat. Aquest serà vist pels progenitors com el més necessari i útil per a la futura generació de cara a viure i a guanyar-se la vida en la nova societat de residència. Per tant, i com a resultat de la política de llengua única per a totes les zones de l'Estat, aquell contacte que hagués pogut evolucionar a favor de la llengua del grup autòcton ho farà a favor del codi d'un tercer grup, el que políticament ha vist consagrat el seu idioma com a oficial de forma exclusiva, i que veu així augmentar, indirectament, els seus efectius lingüístics fins i tot a fora de la seva àrea lingüística històrica.

Fins i tot en aquells casos en què posteriorment la política lingüística de l'Estat es flexibilitzi i, per exemple, es permeti l'ensenyament —i fins i tot l'ús com a llengua vehicular en algunes escoles— del codi autòcton i la presència d'aquest en algun mitjà de comunicació, les normes ja fixades majoritàriament a favor de l'ús intergrup del codi al·lòcton i el fet que aquest és dominat per la totalitat de la població, mentre que l'altre no ho és, farà que en una suposada situació de lliure ús dels codis en la comunicació pública, molts dels emissors —tant institucionals com individuals— puguin continuar tendint a decantar-se pel codi més general en detriment de l'autòcton. Aquest, tot i el seu reconeixement oficial parcial, podrà continuar essent vist com a particular i idiosincràtic només d'una part de la població, com així sembla demostrar-ho, per exemple, el cas gal·lès. En aquest context, poden res-

128. El cas romanx a Suïssa fa veure amb claredat la possible distinta influència en la retenció o substitució de les varietats lingüístiques grupals segons si les causes són de l'esfera institucionalitzada o de la individualitzada: «El suís-alemany —*Schwyzerdütsch*— no-estàndard està substituint el romanx, tot i que diverses generacions de retoromànics han sabut igualment l'alemany estàndard» (Fishman, 1972:99).

tar determinades zones de predomini social del codi autòcton —generalment a fora de les àrees metropolitanes— que en poden anar conservant l'ús, però sense capacitat, molt sovint, d'aturar i de reinvertir el procés intergeneracional de substitució, que continuarà essent globalment actiu. La reinversió de la situació —aconseguir que el codi autòcton sigui el generalment conegut i usat— només podrà aconseguir-se amb un important grau de canvi polític que, si més no, prioritzi clarament l'ús públic de la llengua de la societat receptora i no tracti de manera diferent els immigrants pertanyents al grup políticament dominant en l'Estat.